

EEN VROEGE LAKPUNT

door P. Smiesing

Inleiding

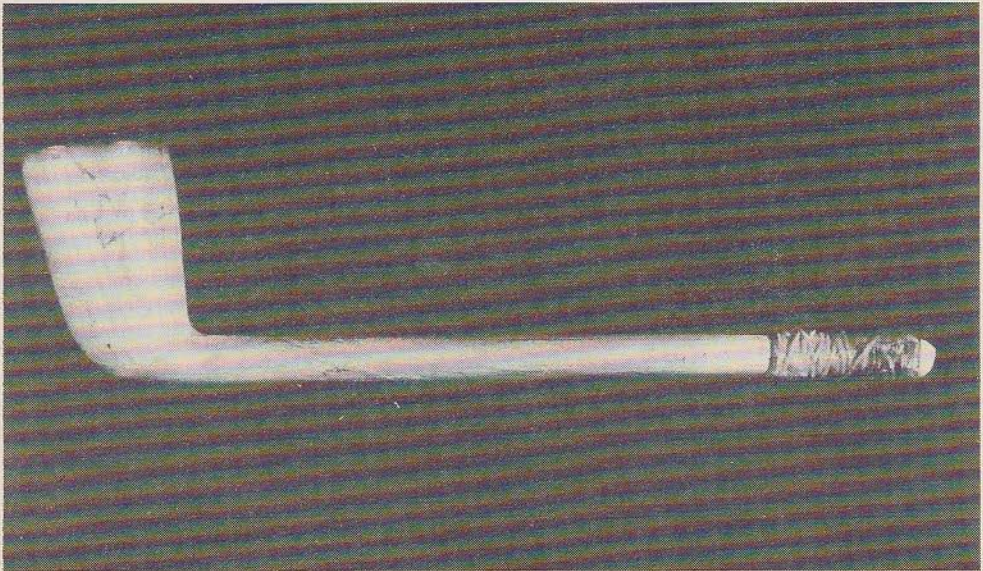
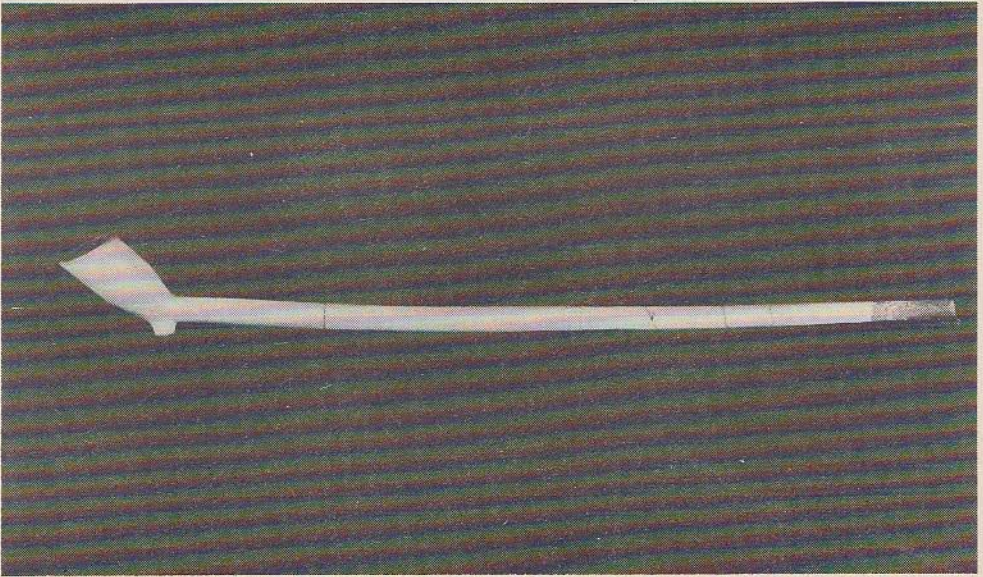
In het dorpsmuseum "Het Bakhuis" in Schalkwijk hield de "Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk" in 1994 een tentoonstelling met als thema "Kasteel Schalkwijk". In de vitrines prijkten de bodemvondsten, die enthousiaste amateur-archeologen op het terrein waar eens het kasteel Schalkwijk had gestaan, hadden opgegraven. In een van de vitrines lag een bijna complete pijp, begin 18e eeuw, met een roodbruin mondstuk! Aangezien ik nooit eerder zo'n vroege pijp met een rood mondstuk had gezien, vroeg ik de pijp te leen voor nader onderzoek.

De pijp

De pijp (*afb. 1*) met trechtervormige kop werd in de opvullaag uit de gracht van het kasteel gevonden. De steel was gebroken en de vier losse steelfragmenten werden later aangelijmd. Op de hiel onder de kop bevindt zich het pijpenmakersmerk de *gekroonde VK*. Dit merk werd door Jacob van Kleef van 1724 tot 1735 op zijn pijpen aangebracht (v.d.Meulen, p. 53). Daar dit merk nadien niet meer gebruikt werd, moet deze pijp ook in datzelfde tijdvak gemaakt zijn. De pijp werd weliswaar zorgvuldig afgewerkt, maar mist de glanzende strepen die bij de betere soort met de agaatsteen werden aangebracht, het zg. glazen. De steel is versierd met twee geraderde bandjes, ieder omzoomd met omrande noppen. De pijp is niet geheel compleet, want aan het uiteinde ontbreekt het bekende braampje rond het rookkanaal, waaraan een hele pijp herkenbaar is (Tymstra, p.29). De roodbruine substantie die voor het overgrote deel nog aanwezig is, lijkt op schellak of zegellak. De belletjes in de lak op het mondstuk geven aan, dat het steeleind in de hete lak is gedoopt. De lak is ook over de scherpe randen van het breukvlak gelopen. Ook op het breukvlak zelf is een druppel lak aanwezig. Hieruit kunnen we concluderen, dat de roker zelf het mondstuk heeft gelakt en niet de fabrikant.

Het "dopen" van mondstukken

Over het "dopen" door de fabrikant van de mondstukken van de pijpen om het hinderlijke kleven van de pijp aan de lippen tegen te gaan wordt eerst in het begin van de 19e eeuw melding gemaakt. In het "Algemeen woordenboek van kunsten en wetenschappen" uit 1825 waarin de pijpenbakkerij beschreven wordt, lezen we dat de pijpen in een substantie worden gedompeld bestaande uit een verbinding van water met Draganth-

Afb. 1 boven: Opgegraven pijp Kasteel Schalkwijk
De totale lengte: 280 mm; de kop: H 38,5, B 18,0, O 15,5.

Afb. 2 onder: Doetelmondstuk met garen omwonden

Foto's: J.P. Stolp

gom, witte was en witte zeep (Spaanse zeep, Zwaaneveld). Volgens Duco stamt dit recept uit 1801 (geen bronvermelding).

Het lakken of vernissen gebeurde in onze eeuw vooral bij lange pijpen, de zg. lakpunten of bruinpunten. In het Goudse museum "De Moriaan" wordt een film over pijpenmaken vertoond, waarop we kunnen zien dat mondstukken van lange pijpen met de kwast worden gevernist.

Pijproken en lipkanker

Het aan de lippen kleven van de pijpen was niet alleen hinderlijk maar kon ook schadelijk voor de gezondheid zijn. Al in 1739 bracht Johann Jacob Holland in zijn proefschrift "*Dissertatio sistens carcinoma labii absque sectione persanatum*" het ontstaan van lipkanker in verband met pijproken. Een latere onderzoeker, Thyssen, wees er in 1824 op, dat lipkanker in frequentie leek af te nemen. Hij schreef dit toe aan de verbetering van de tabakspijpen. Wat deze verbetering inhield, wordt niet vermeld. Wel wordt verondersteld dat het roken uit pijpen met lange stelen vanwege de koeling van de rook gezonder was. Ook het gebruik van betere tabaksoorten met minder schadelijke stoffen (teer) wordt als oorzaak genoemd van de afname van lipkanker. In de eerste helft van de 19e eeuw kwam lipkanker vooral voor bij de armere bevolkingsgroepen. Zij rookten goedkope tabak uit pijpen, waarvan de stelen na breuk vaak niet meer waren dan stompjes. De gegoede burgerij rookte tabak van betere kwaliteit uit de lange, koele gouwenaar. Dat rokers in onze tijd ook bang waren voor aandoeningen aan de lippen, daarvan getuigt de goed berookte doetel, waarvan het mondstuk werd omwonden met touw (*afb. 2*) of garen.

Geraadpleegde literatuur

- Duco, D.H., *De techniek van het pijpmakersbedrijf te Gouda. The archaeology of the clay tobacco pipe IV*, B.A.R. International Series 92, 1980, p. 134.
- Haneveldt, G.T., Bijdrage tot de geschiedenis der pathologische anatomie: *Utrecht in de eerste helft van de negentiende eeuw*, Amsterdam 1978, Lipkanker p. 320-322.
- Meulen, J. van der, *De "gecroonde roos" en andere pijpenmakersmerken van Gouda*. Een vernieuwde en uitgebreide inventarisatie voor het determineren van Goudse pijpen, Leiden 1994, p. 53.
- Nieuwenhuis, Gt., *Algemeen Woordenboek van kunsten en wetenschappen, enz.*, Zutphen 1825, p. 450-451.
- Tymstra, F., *Over de lengte van 17e- en 18e-eeuwse kleipijpen*. PKN V,17, 1982, p. 29.
- Zwaaneveld, E.A., De Goudsche pijp, "Victoria" 1908, Nijverheid, PKN VIII, 32, 1986, p. 89.